

Edebi Eleştiri Dergisi

(Journal of Literary Criticism)

ISSN: 2602-4616

Cilt III, Sayı I, Mart 2019

YÜKLENME TARİHİ: 29.01.2019 KABUL TARİHİ: 18.02.2019 YAYIN TARİHİ: 27.03.2019

Künye: Yiğitoğlu, Mustafa (2019). "Canan Tan'ın Töre Eksenli İki Romanında Düzenin Koruyucuları", Edebi Eleştiri Dergisi, c. 3/1, s. 57-73.

DOI: 10.31465/eeder.518925

Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim
Fakültesi

myigitoglu@dicle.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2509-1896

**CANAN TAN'IN TÖRE EKSENLİ
İKİ ROMANINDA**

DÜZENİN KORUYUCULARI

**PROTECTORS OF THE ORDER IN
CANAN TAN'S MORAL-BASED
TWO NOVELS**

ÖZ

Edebi eserler, muhtevalarına göre bireysel veya toplumsal birçok sorunun geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir. Bir romanda, şiirde ya da denemede ele alınan husus, okurda farkındalık oluşturarak ön yargıları ve mevcut algıları değiştirebilir. Aynı şekilde okurun, daha önce fikir sahibi olmadığı bir hususta ön bilgi edinmesine yardımcı olabilir. Bireysel konulardan ziyade toplumsal sorunlara değinen edebî eserler, aynı zamanda birer sosyolojik belge niteliğindedir. Eserlere konu olan meseleler, toplumun önemli bir kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilir. Sahip olduğu geniş anlatım imkânıyla romanlar, bu bağlamda hem Türk edebiyatında hem de dünya edebiyatında çocuk haklarından sürgünlere kadar birçok konuyu ele almıştır. 2000'li yıllarda ve sonrasında yayımladığı romanlarla Canan Tan, süregelen bazı sosyal sorunları gündemine alır. Yazarın deneyim ve gözlemlerinden de istifade ederek kaleme aldığı romanlarda çeşitli konular işlenir. Bunlardan *Piraye* ile *Pembe ve Yusuf*, töre unsurlarının yoğun bir şekilde ele alındığı romanlar olarak dikkatleri çeker. Bu çalışmada, Canan Tan'ın *Piraye* ile *Pembe ve Yusuf* romanlarında törelerin ne şekilde uygulandığı ve bu uygulamalarda etkin olan kişilerin hangi kaygıları taşıdığı incelenmiştir. Daha çok olumsuz örnekler üzerinde durulmuş ve bazı törelerin insanları nasıl mağdur ettiği, metinlerden hareketle izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Töre, Düzen, *Piraye*, *Pembe ve Yusuf*.

ABSTRACT

Literary works, depending on the content of individual or social issues can reach a wider audience. In a novel, poetry or essay, the matter in hand can change the prejudices and existing perceptions by creating awareness in the reader. In the same way, it can help the reader to obtain prior knowledge in a subject that he/she has no idea about before. The literary works referring to social problems rather than individual issues are also a sociological document. Issues that are subject to works can either directly or indirectly affect a significant part of society. In this context, novels with broad expression have covered many issues ranging from children's rights to exile in both Turkish literature and world literature. Canan Tan, with her novels published in the 2000s and after, puts some ongoing social problems on her agenda. Various issues are addressed in the novels written by the author, employing her own experiences and observations. *Piraye* and *Pembe and Yusuf* draw attention as the novels in which elements of morals were intensely discussed. In this study, it is examined how the ceremonies were performed in Canan Tan's *Piraye* and *Pembe and Yusuf* novels and the concerns of the people who are effective in these practices. Negative examples are emphasized more and how some of these morals caused the people to suffer is explained by means of the texts.

Keywords: Morals, Order, *Piraye*, *Pembe and Yusuf*.

GİRİŞ

Türk edebiyatında, özellikle 1950'li yıllardan sonra yoğunlaşan köy romancılığının muhtevalarından biri de töredir. Köyü, taşrayı, kırsalı konu edinen romanlarda daha fazla işlenen töre, eserlerde mekânın değişmesiyle arka planda kalır. Bununla beraber, şehirlerde ikamet eden fakat geleneksel yaşamlarını devam ettirmeye çalışan bireyleri ele alan romanlarda da törenin etkisi açık bir şekilde görülür.

Kapsayıcı ve geniş bir anlama sahip olan töre, sosyal hayatın her alanına tesir edebilen bir özellik taşır. *Türkçe Sözlük* kelime için, “*Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü*” tanımını verir (TS, 1998: 2244). Nişanyan ise *sözlü yasa, örf, kanun, nizam* ifadelerini kullanır (Nişanyan, 2012: 632). Marshall; törenin, bir toplumun üyelerinin çoğunun inandığı, terbiye standartlarını sağlamada esas olan ahlaki kurallar ve davranış biçimlerini anlattığını belirtir (Marshall, 1999: 763). Yine Yurtbaşı, töre kelimesine yakın kelimeleri *adap, ahlak, anane, gelenek, görgü, âdet* vb. olarak sıralar (Yurtbaşı, 2013: 694).

Töreyle dair yapılan bu tanımlarda olumlu ya da olumsuz bir intiba öne çıkmaz. Ancak zamanla törenin olumsuz bir algısı oluşmuştur. Bu algının oluşumunda, kelimenin *cezayla* birlikte kullanılması ve anılması etkilidir. Kitle iletişim araçlarında törenin ceza yönünün daha çok yer alması neticesinde kelime, olumsuz bir hüviyete bürünmüştür. Nitekim şu tanım törenin ceza yönünü öne çıkarır: “*Güçlü ahlaksal önemi olan değerler ve güçlü sosyal tepkilere neden olan ihlallerdir*” (Arda vd., 2003: 598).

Töre, sadece cezadan ibaret değildir. Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere töre, kurallar bütünüdür ve ceza bunların sadece bir kısmını oluşturur. Bu bağlamda töreyi cezaya indirgemek, onun etki alanını görmezden gelmek olur. İlgili toplumların ve kişilerin yaşamlarında birçok husus doğrudan ya da dolaylı olarak töreyle alakalıdır. Törenin; misafirperverlik, hediyeleşmek, taziyede acıyı paylaşmak vb. olumlu yanları olduğu gibi adam öldürmek, intikam almak, kadını hapsedmek gibi tasvip edilmeyecek tarafları da söz konusudur.

Özellikle köyde, taşrada ya da kırsal kesimlerde törenin, mevcut düzeni koruma ve devam ettirme işlevi de vardır. “*Töre, feodal düzeni korumaya, ataerkil toplumda erkeğin hükümranlık sürmesine sebebiyet vermeye, kadını yeri geldiğinde maldan ibaret saymaya, yeri geldiğinde erkeğe malını ortadan kaldırmaya imkân tanımayı sürdürecektir*” (Akbaba, 2008: 351). Sadece kadınlar değil aynı zamanda erkekler de törenin mağduru olabilir. Ataerkil toplumlarda hükümranlığını devam ettirmeye çalışan erkek, bu uğurda başka erkeklerle de karşı karşıya kalabilir. Dolayısıyla geniş perspektiften bakıldığında taşra düzeninde töre, toplumun her ferdiyi doğrudan ya da dolaylı olarak etkiler.

Yazın hayatına mizah öyküleri ve çocuk kitaplarıyla başlayan Canan Tan'ın ilk romanı *Piraye*'dir. Yazar, bir röportajında edebî serüvenini şöyle izah eder:

Yanlış kapıdan girmiştım edebiyat dünyasına: Mizah! (Yanlış anlaşılmasın, mizahçı olmak farklı bir gururdur benim için.) Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz gülmece öykü yarışmalarından ödüller alıp kitaplarım basılınca,

“mizah öyküleri yazarı” dediler bana. Hatta “Türkiye’de Aziz Nesin ekolünden gelen ve mizah öyküleri kitabı olan ilk ve tek kadın yazar” diye övgüler düzdüler. Ama ne yazık ki o yıllarda, bazı edebiyat çevrelerince mizah ve çocuk edebiyatı, edebiyattan sayılmıyordu. Acı deneyimlerle öğrendim bu durumu (Tan, 2018: 387).

Sonraki dönemlerde roman yazmada daha üretken olan Tan; *Eroinle Dans*, *Yüreğim Seni Çok Sevdi*, *En Son Yüreklere Ölür*, *İz*, *Issız Erkekler Korosu*, *Hasret*, *Pembe ve Yusuf*, *Kelepçe*¹, *Başbozuk Sevdalar* romanlarını kaleme alır. Bu eserler içerisinde *Piraye* ile *Pembe ve Yusuf*, töre eksenli romanlar olarak öne çıkar. Her ne kadar mekânlar, şehirler olsa da roman kahramanları geleneksel yaşamları devam ettirme gayretindedir. Söz konusu yapıtlarda törenin ne şekilde yer aldığını ve düzenin koruyucularını incelemeyen önce ilgili romanların tanıtımını yapmak ve olay örgülerini ele almak, bağlam açısından daha isabetli olacaktır.

Piraye

Canan Tan’ın ilk romanı *Piraye*, 2003 yılında Altın Kitaplar Yayınevi tarafından basılır. Yayımlandığı dönemde ve sonrasında geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan eser karşısında yazar da şaşkındır. Bir söyleşisinde Tan, eserin başarısı ve kendisi için önemine dair şu ifadeleri kullanır:

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu derece büyük bir çıkış beklemiyordum. “Böyle gelmiş, böyle gidecek” kaderciliğine boyun eğmiştim. Ancak *Piraye*, umulmadık bir atılım yaptı ve benim edebiyat serüvenimde gerçek bir *milat* oldu. Kısa süre içinde yeni baskılar ve yoğun bir okur ilgisi... Nedendi bu ilgi? Göle çaldığım maya mı tutmuştu ne? Doğaldı aslında... *Piraye*’yi en az yirmi yıldır bedenimde yaşatıyordum. Bedenimin bir parçası gibiydi. Kalemimle değil, yüreğimle yazmıştım romanımı. İçimden geldiği gibi, samimiyetle, sıcacık... İşte o yalın ve katkısız sıcaklığı paylaşmıştık okurlarımla. Ve aramızda sınıksız bir bağ oluşmuştu (Tan, 2018: 388).

Piraye romanında olaylar İstanbul’da başlar Diyarbakır’da devam eder. Bu romanda yazarın kendi yaşam tecrübesinden de izler vardır. Eczacılık fakültesi mezunu olan Canan Tan, yaptığı evlilik sonucunda Diyarbakır’a gelmiş ve on yılı aşkın bir süre burada yaşamıştır. Birçok okur, roman kahramanı *Piraye*’nin ve Canan Tan’ın aynı kişi olduğunu düşünse de yazar bunun yanlış olduğunu belirtir: “Hayır, *Piraye* ben değilim! İkimizin de, öğrenim gördüğümüz okullardan mezun olur olmaz Diyarbakır’a gelin gitmemiz dışında ortak bir yönümüz yok” (Tan, 2018: 381).

Roman, *Piraye*’nin ağzından kahraman bakış açısıyla anlatılır. Romandaki ana mekânlar İstanbul ve Diyarbakır’dır. Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesine başlayan *Piraye*, Haşim’le yaptığı evlilik sonucunda Diyarbakır’a yerleşir. *Piraye*’nin üniversiteye başlaması, okulu bitirip evlenmesi, kızı Dicle’yi

¹ Bu eserdeki, Urfalı Zeyno’nun hikâyesinin anlatıldığı bölümde töreye dair unsurlar mevcuttur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sınar Uğurlu, 2017).

doğurması ve Dicle'nin anaokuluna başlaması dikkate alındığında romanın yaklaşık on iki yıllık bir zaman diliminde geçtiği söylenebilir.

Romanın başkahramanı Piraye; öz güveni yerinde, idealist, özgürlükçü, sol görüşlü, edebiyata ve tiyatroya düşkün bir kişilik olarak okuyucunun karşısına çıkar. Ancak yaşadığı hadiseler sonucunda onun bu özelliklerinden zaman zaman uzaklaştığı görülür. Birkaç gönül deneyiminden sonra kendisiyle aynı fakültede öğrenci olan Haşim'le önce nişanlanır sonra gelin olarak Diyarbakır'a gelir. Çermik Beyi Kenan Ağa'nın oğlu olan Haşim Artukoğlu, törelerin baskın olduğu varlıklı, geniş ve iktidar sahibi bir aileye mensuptur. İstanbul gibi büyük bir şehirden Diyarbakır'a, törelerin hüküm sürdüğü bir aileye gelin olarak gelen Piraye'nin yaşadıkları, romanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Düğün merasimindeki geleneklerden erkek çocuk baskısına kadar birçok husus romanda yer alır. Piraye'nin bu yeni dünyadaki hikâyesi hüznü bir şekilde neticelenir.

Pembe ve Yusuf

İlk baskısı 2014 yılında Doğan Kitap tarafından yapılan *Pembe ve Yusuf*, Canan Tan'ın ilgi gören romanları arasında yer alır. Yazarın *Issız Erkekler Korusu* eserindeki kahramanlardan biri olan Yusuf'un hikâyesini Tan, bu kitapta anlatır. Romanın sonuna düştüğü notla yazar bu durumu açıklar:

Issız Erkekler Korusu'nu okuyan okurlarım Pembe ve Yusuf'u anımsayacaklar. Ademoğlu Pansiyon'un ıssız erkekleri arasında en ilgi çekeniydi Yusuf. Bu romanım, yoğun olarak sorulan, "Ne olacak bu gariban oğlanın hali?" sorularına ne derece yanıt olabilecek; beraberce karar vereceğiz. Umarım Keder, Pembe ve Yusuf'un sızılı hikâyesini sevmişsinizdir (Tan, 2014: 291)...

Pembe ve Yusuf, *Piraye* romanına nazaran daha orta sınıf bir aileyi konu edinir. Töreler, bu ailede de hüküm sürer, hatta törenin ceza yönü en ağır şekliyle bu romanda görülür. Pembe ve Yusuf'un annesi Keder'in doğumuyla başlayan roman, yaklaşık yarım asırlık bir süreyi konu edinir. Her ne kadar adı sadece bir kez zikredilse de romandaki ana mekân Diyarbakır'dır. Yazar bu konudaki hassasiyetini şöyle dile getirir:

Bu kitabımın sadece tek bir yerinde "Diyarbakır" lafını geçirdim. Bunu bilerek yaptım çünkü kitabımda mekân kavramına yer vermek istemedim. Yaptığım tasvirlerle birebir aynısını yansıttım ancak adını koymadım. Çünkü bir kişi ya da bir yeri kötü göstermek istemiyorum. Diyarbakır'ı da çok seviyorum (Serçek Biroğlu, 2014).

Hâkim bakış açısıyla kaleme alınan romanda, mekânın belirsizliği gibi zamanın da hangi aralıklarda olduğu pek belirtilmez. Romandaki olayların kronolojik sırasından ve sosyal yaşamdaki çıkarımlardan muhtemel zaman kestirilir.

Her ne kadar romana *Pembe ve Yusuf* adı verilse de eserde merkezde olan kahraman Keder'dir. İstenmeyen bir gelinin istenmeyen bir kızı olarak dünyaya gelen Keder'in hazin hikâyesi romanın ana konusunu oluşturur. Keder, orta hâlli ve törelerin hüküm sürdüğü bir ailede dünyaya gelir. Henüz çocuk yaşta iken

evlendirilir, kendi çocuklarını doğurur ve eşiyle İstanbul'a göç eder. Romana isim veren Pembe ve Yusuf, Keder'in çocuklarıdır. İstemediği bir adamla evlendirilmek istenen Pembe, kaderine razı olmaz ve sevdiği adama kaçar. Neticede diğer romanda olduğu gibi hazin bir son Pembe'yi bekler.

ROMANLARDAKİ TÖRE DÜZENİ VE DÜZENİN KORUYUCULARI

Türk edebiyatında töre, daha çok köy romanlarında ele alınır. Bununla beraber özellikle köyden kente göçün artmasıyla bu eğilim değişkenlik gösterir. Çünkü şehirde yaşayan insanların süregelen yaşamlarını bir anda değiştirmesi ve şehir koşullarına adapte olması uzun soluklu bir süreci gerektirir. Geniş perspektiften bakıldığında bu hususu ele alan eserlerin, köy romancılığının bir uzantısı olduğu görülür. Elbette ki bu romanları doğrudan köy romancılığına dâhil etmek güçtür ancak söz konusu eserleri köyden, taşradan, kırsaldan, kasabadan ve buralardaki düzenden bağımsız düşünmek de pek mümkün değildir.

Daha önce belirtildiği gibi *Piraye* romanındaki mekânların başında İstanbul ve Diyarbakır gelir. Yaşadığı birkaç aşk deneyiminden sonra Piraye, Haşim'le nişanlanmaya karar verir. Ailesinin ve yaşadığı şehrin imkânlarıyla modern bir yaşam süren Piraye, örf ve âdetlerin baskın olduğu Çermik kökenli Artukoğlu ailesine, Diyarbakır'a gelin gidecektir. Henüz kız isteme merasiminde, gelenekler ve görenekler hissettirilir. Haşim'in annesi Lamia Hanım, ilk önce kendisini ikram edilen kahveyi geri çevirir ve kocasını işaret eder: “*Ablamın doldurduğu kahve fincanlarını tepsiye dizip salona geçiyorum. İlk olarak Lamia Hanım'a uzatıyorum tepsiyi. Eliyle kocasını gösteriyor. Önce ona vermelisin, der gibi. Bu ince uyarı, beynimde yerini buluyor: Öncelik erkekte*” (Tan, 2018: 149)! Kız isteme merasiminden sonra yapılan nişan töreninde de Artukluoğlu ailesi, hediye edilen takılardan halay çekmeye kadar birçok âdetini yerine getirir.

Romanın geneli dikkate alındığında, töreye dair bazı hususların masum ve art niyetsiz bir şekilde vuku bulduğu görülür. Bununla birlikte bunların, değiştirme ve dönüştürme işlevi de görmezden gelinemez. Nişanın ertesi günü Piraye, konuklarının karşısına sade bir şekilde çıkar. Ancak onun bu hâli yadırganır ve bu vazifeyi Haşim'in kız kardeşi Naran üstlenir:

“Hiç değilse, bir iki tane bilezik olsun taksaydın” diyor iğneleyici bir sesle. O kadar şeyi, karşımıza böyle cırılçıplak çıkasın diye mi taktık, der gibi... Yalnız takı mı? Gönderdikleri onca nişanlık arasından bir elbise seçip giymemiş olmamı, sıradan bir pantolon gömlekle karşılarına çıkmamı yadırgadıklarım da tahmin edebiliyorum. Ne yapabilirim ki? Benim çizgim bu. Bu çizginin dışına çıkıp kendimden ödün veremeyeceğimi bilmeliler (Tan, 2018: 159).

Naran, sarf ettiği sözlerle Piraye'yi yeni düzen hakkında bilgilendirir ve uyarır. Bu yeni düzende, kişisel tercihlerle birlikte bireyin, kendisinden beklentilere de cevap vermesi gerekir. Naran, bu önemsiz hususta bile düzenin koruyuculuğunu üstlenmiş ve geleneklerin devamı için Piraye'yi uyarmıştır.

Küçük gerilimlerle ilerleyen Piraye'nin düzene dair deneyimleri, romanın ilerleyen bölümlerinde had safhaya ulaşacaktır. Eş dost gezmeleri, yemek davetleri, aile içi sohbetler Piraye'ye dâhil olacağı sosyal ortam hakkında bir fikir verir. Kısa

sürede yaşadığı küçük tecrübeler ona, düzendeki iktidarın gerçek sahibini tanıtır. Düğünün ayrıntılarının konuşulduğu toplantıda Piraye'nin gözlemleri şöyledir:

Kenan Bey'in söyleyecekleri bu kadar... Gözlemlerimden çıkardığım sonuçları doğrular tarzda, kısa bir açış konuşması yapıp sözü asıl sahibine, Lamia Hanım'a bırakıyor. Çermik Beyi olsa da, önünde yere kapaklanan yüzlerce köylünün ağası sayılsa da; söz üstünlüğü, her konuda karar alma ve uygulama önceliği hep Lamia Hanım'da. Gerçek bir hanımağa o (Tan, 2018: 191)!

Romanın geçtiği Diyarbakır ve çevresinde, gerçek yaşamda kadınların konumu, geçmişe nazaran daha iyi bir seviyede olsa da yine de arzu edilen yerde değildir. Bununla beraber kadın, aile içerisinde söz sahibidir. Kadının statüsü, mensup olduğu soydan mal varlığına kadar birçok değişkene göre şekillenir. Mentешaşvili tarafından yapılan tespitlerde kadının, dar aile çevresi içinde büyük bir etkiye sahip olduğu belirtilir. Ayrıca bir kadının koca bir aşiretin başında olduğu birçok örnek mevcuttur (Mentешaşvili, 2004: 59). Romanda da Lamia Hanım, kendi ailesinde iktidar sahibi bir kadındır. Aile fertleri, birçok konuda onun tahakkümü altındadır. Romanın ilerleyen safhalarında okur, bunu daha iyi fark eder.

Piraye'nin Haşım'ın ailesiyle yaşadığı ilk sıkıntı, evlendikten sonra nerede yaşanılacağına dairdir. Lamia Hanım, tek oğlu Haşım'ın Diyarbakır'da yaşamasını ister. Piraye ve ailesi ise bunu pek tasvip etmez. Aileler arasındaki ilk konuşmada bu konu karara bağlanmaz. Neticede Lamia Hanım ile kızları Reyyan ve Naran, Piraye'ye karşı olumsuz bir tavır takınır. Haşım'ın Piraye'den habersiz Diyarbakır'da muayenehane açması, gerilimi artırır. Müstakbel eşinin bu davranışı karşısında hayal kırıklığı yaşayan Piraye, ailesinin de etkisiyle Diyarbakır'a yerleşmeye ikna olur.

Romanın ilgili kısımlarında, testi kırmadan yatak odasının düzenlenmesine kadar çeşitli gelenekler Lamia Hanım ve kızları tarafından organize edilir. Bu durum, örf ve âdetlerin kültürel zenginliklerindedir. Muhteva düğün olduğu için geleneklerin koruyucuları ve uygulayıcıları daha çok kadınlardır. Metindeki benzer örneklerde yadırganacak, eleştirilecek ya da kabul edilmeyecek herhangi bir husus söz konusu değildir. Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde Lamia Hanım'ın erkek çocuk arzusu, törelerin insanları ne şekilde mağdur ettiğini ortaya çıkaracaktır.

Erkek çocuk arzusu, farklı toplumlarda değişik oranda görülen bir husustur. Tarihsel süreç dikkate alındığında bu isteğin güç ve iktidarla ilgili olduğu söylenebilir. Bunun yanında soyu devam ettirme, erkeğe atfedilen bir özelliktir. Dolayısıyla ailelerin söz konusu talebi birçok değişkene göre şekillenir. Budak'a göre erkeklerin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve askerî yapıların kontrolünü tek elinde tuttuğu toplumlar ataerkil bir özellik taşır. Her toplum değişen ölçülerde ataerkil bir yapıdadır (Budak, 2009: 93). Romanın geçtiği Diyarbakır ve çevresinde de benzer bir durum söz konusudur. Geçmişe nazaran erkek çocuk arzusu önemini kaybetse de özellikle taşrada ya da geleneksel yapısını korumaya çalışan ailelerde bu durum hâlâ devam eder.

Romanda erkek çocuk arzusu, Lamia Hanım tarafından dile getirilir ve takip edilir. O, bu konuda bütün ayrıntıları düşünür ve gelinini uyarır: "*Ayağımı suya bile sokmayasın. Yumurtalıklarını üşütürsün. Havuz da deniz de yasak sana*" (Tan,

2018: 236). Evliliğin henüz başında yapılan bu uyarı, Piraye tarafından dikkate alınmaz. Lamia Hanım onun havuz resimlerini görünce tepki gösterir. Piraye'nin bu durum karşısındaki algısı da şöyledir: “*Ne sanıyor bunlar beni? Arızalanırsa, ürün vermeyi aksatacağından korkulan bir kuluçka makinesi mi*” (Tan, 2018: 243)?

Çocuk beklentisi sadece Lamia Hanım tarafından dile getirilmez. Haşim'in ablası Reyyan ve eniştesi Cevdet de bu süreci takip eder. Gerdek gecesinden sonra Reyyan, Piraye'ye ilk gecenin nasıl geçtiğini sorar. Cevdet de Haşim'i dışarı çağırıp bilgi alır. Esasında bütün bunlar, Lamia Hanım'ın talepleridir. Artukoğlu soyunu devam ettirme endişesi taşıyan Lamia Hanım, bu konuda romanın genelinde erkeklerden daha çok gayret gösterir. O, bir hanım ağa olarak bu görevi en başından üstlenmiştir.

Lamia Hanım ve Piraye arasındaki sert tartışmalarından ilki doğum kontrol hapları üzerine olur. Piraye'nin odasındaki haplara ulaşan Lamia Hanım gelinini ve oğlunu karşısına alır. Kenan Bey'in de hazır bulunduğu konuşmada doğrudan Piraye hedef alınır:

Elini elbisesinin cebine sokuyor Lamia Hanım. Bir süre kapalı tuttuğu parmaklarını açıp, avucunun içindekini masanın üzerine bırakıveriyor. “Bunlar ne?” diyor ikimizi de azarlar gibi. Doğum kontrol haplarını!.. “Bu doğum kontrol hapi denen meret var ya... Kadının rahmini kavurur; kaskatı, küçücük, işe yaramaz bir top haline getirir.” ...“Ne haliniz varsa görün” diyor. “Yalnız, bilmiş olun ki, Artukoğlu namını yaşatacak bir oğlunuz olmadıkça, yüzünüzü yerden kaldıramazsınız!” Hapları önüme doğru fırlatıyor. “Al, bildiğin yolda yürümeye devam et. Ama Haşim'i ve bizi körocak bırakacak gelin, karşısında önce beni bulur. Bunu da iyice sok o kafana” (Tan, 2018: 263-264)...

Lamia Hanım'ın sarf ettiği sözler, Piraye'nin nasıl bir tehlike ile karşı karşıya kaldığını gösterir. Düzenin koruyucusu Lamia Hanım, çocuk talebini açık ve tehditkâr bir şekilde ilan etmiştir. Piraye'nin çocuk konusunda istekli olmaması, Lamia Hanım'ı başka yollara sevk eder. Nitekim Piraye, yatak odasında bitki tohumuna benzer bir şeyler bulur ve Haşim ile aralarının bozulması için büyü yapıldığını anlar. Öz güveni yerinde, idealist ve kararlı bir kişilik olarak okurun karşısına çıkan Piraye'nin, yaşadığı bunca şeye rağmen bir reaksiyon göstermemesi ailevi sebeplerden kaynaklanır. Ablası Hatice'nin sorunlu evliliği, Piraye'nin elini kolunu bağlar: “*Ablamın ardından ikinci ayrılık rüzgârını estiremem o evde. Kahrından ölür babam. Hatice yetmedi, şimdi de Piraye*” (Tan, 2018: 274)... İlerleyen bölümlerde de aynı gerekçeyle Piraye, birçok şeyi sineye çeker.

Dâhil olduğu sosyal yapının farkına varan Piraye, çocuk konusunda Haşim'in durumunu da dikkate alarak daha yapıcı bir tavır içine girer. Öncelikle doğum kontrol haplarını kullanmayı bırakır. Sonrasında bir doktora muayene olur. Neticede gebe kalır ve müjdeli haber aile fertlerine ulaşır. Artık her şey yeniden başlar ve Piraye, Artukoğlu ailesinin tüm ilgisini üstünde toplar. Doğacak çocuğun erkek olmasını arzulayan Lamia Hanım, isim konusunda son sözü söyler:

“Erkek olursa Kenan” diyor Lamia Hanım. “Kenan Artukoğlu! Dedesinin adını yaşatacak torunum.” Kimsede çıt yok... “Kız olursa” diyor Lamia Hanım. “Mürüvvet olacak. Anneciğimin adı.” İşte bu noktada işin

rengi değişiyor... Ben susarım. Ama içimdeki isyankâr Piraye'yi susturmak o kadar kolay değil (Tan, 2018: 308)!

“Kenan” ismini kabul eden Piraye, “Mürüvvet” ismine itiraz eder. Tüm hazırlıklar yapılır ve Piraye'nin “Dicle” adını verdiği kızı Diyarbakır'da dünyaya gelir. Doğum yerinin İstanbul değil de Diyarbakır olarak seçilmesinde Piraye'nin de etkisi vardır. O, “Artukoğlu ailesinin çocuğu Diyarbakır'da doğmalı.” şeklinde düşünür (Tan, 2018: 14). Bu fikir bile Piraye'deki değişimi gösterir. Lamia Hanım'ın telkinleri, İstanbul kızı Piraye'ye de tesir etmiştir.

Dicle'nin doğumuyla birlikte geleneksel ögeler tekrar romana dâhil olur. Loğusa şerbetinden diş hediğine kadar birçok anane Lamia Hanım ve kızları tarafından yerine getirilir. Bir yandan da erkek çocuk talebi yeniden dillendirilmeye başlanır: “*Biz bizyken bebeğin erkek olmamasından duyduğu üzüntüyü açıktan açığa yansıtmasına karşın, yabancı birilerinin yanında başını dik tutmayı başarıyor Lamia Hanım. ‘Kızı veren Allah oğlanı da verir’ diyor umursamaz bir tavırla*” (Tan, 2018: 316).

Tarihsel süreç dikkate alındığında erkek çocuk arzusunun çeşitli sebeplerden kaynaklandığı görülür. Her şeyden önce yakın tarihe kadar kadınlar, eğitimden mirasa birçok konuda ikinci plana atılmıştır. Romana konu olan yörede kadınların konumu ilgili dönemlerde pek iç açıcı değildir. Dolayısıyla erkek çocuk daha geniş imkânlarla sahiptir. Bunun yanında taşra düzeninde aileyi geçindirme, koruma ve yönetme gibi birçok sorumluluk erkeğe verilmiştir. Oktar'ın tespitlerine göre 18. ve 19. yüzyıllarda Batı toplumlarında kadın haklarına dair yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'yla gündeme gelir. Bu dönemde eğitim, miras, cariyelik gibi konularda olumlu gelişmeler yaşanır (Oktar, 1998: 130-131). Cumhuriyetle birlikte kadın, erkekle aynı haklara kavuşur ve eşit yurttaş olarak hukukta yerini alır.

Lamia Hanım'ın erkek çocuk arzusunda, yukarıdaki gerekçelerin hiçbiri geçerli değildir. Artukoğlu ailesinin erkek çocuğu da kız çocuğu da her türlü imkânla sahiptir. Hiçbir feridin ikbal kaygısı yoktur. Bir kadın olarak Lamia Hanım'ın erkek çocuk düşkünlüğü, doğrudan töreyle ilgilidir. Çünkü törelere göre soyun devamı erkekle mümkündür ve o da Artukoğlu ailesinin soyunu devam ettirmeyi kendine görev kabul eder. Lamia Hanım'ın bu uğurdaki çabaları ilerleyen bölümlerde daha da artar.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Piraye yeniden gebe kalmaya niyetlenir. Ancak bu defa ciddi bir sağlık sorunuyla karşı karşıyadır. Yapılan muayene sonucunda kendisine kısır olduğu söylenir. Bu üzücü haberi Haşim'le ve ailenin diğer fertleriyle paylaşır. Haşim'in koruyucu tavırlarına karşın Lamia Hanım kesin bir dille kuma getirmek istediğini söyler:

“Bak Piraye” diyor. “Seni severim. Kız da olsa, bize bir torun verdin. Ama sen kısır oldun diye, oğlumu körocak bırakmamı bekleme benden.” “Ne yapmamı öneriyorsunuz?” “Hiçbir şey! Kocanla otur, rahatına bak... Ama madem sen doğuramıyorsun, doğurabilecek birinden yardım almak zorundayız. Öyle senin güzelliğinde, senin becerinde biri olması gerekmiyor. Köyden bir kız buluruz. Yalnızca çocuk doğurmak için... Yüzünü bile görmezsin. Doğumdan sonra işi biter. Çocuğu alır, buraya getiririz. Sizin nüfusunuza kaydolur. Kendin doğurmuşsun gibi, Dicle'yle beraber büyütür

gidersin.” Yalnız beni değil; Haşim’i, doğuracak olanı, hepimizi aşağılayan bu öneri kanımı dondurmaya yetiyor. “Olmaz öyle şey!” deyiveriyorum (Tan, 2018: 334).

Düzenin koruyucusu Lamia Hanım, söylediklerini icraata geçirmede zaman kaybetmez. Köyden gelin adayı kızla birlikte iki kadını muayenehaneye gönderir. Esasında bu davranışın amacı, kızla Haşim’i bir araya getirmektir. Bu olaydan sonra Piraye, babası felç olduğu için İstanbul’a gider. Üç aydan uzun bir süre İstanbul’da kalan Piraye, dönüşünde Haşim’in yeni evliliğinden haberdar olur ve yıkılır. Romanın bu aşamasında yine Haşim’in tutarsızlığı görülür. O, kuma teklifine karşı çıkmışken zamanla ailesine boyun eğer ve yeniden evlenir.

Çok eşliliğin çeşitli sebepleri olabilir. Toplumun hayat tarzı, gelenekleri, kültürü, erkek- kadın nüfus oranı, ekonomik ihtiyaç ve imkânlar, sosyal statü, bölgesel şartlar gibi faktörler bunlardan bazılarıdır (Ali ve Öğüt, 1993: 365). Artukoğlu ailesindeki çok eşliliğin temel nedeni gelenekler ve sosyal statüdür. Yörede ağaların çok eşliliği, törelere göre yadırganacak bir durum değildir. Yine, çocuk sahibi olmak amacıyla yapılan evlilikler de geleneksel bir durumdur. Haşim de özellikle annesinin baskısıyla ikinci evliliğini yapar. Ancak bu evlilikten de erkek çocuk sahibi olamaz hatta doğan çocuk engellidir.

Romanda yeni gelin Zühre’nin nezdinde kumaların durumuna da dikkat çekmek gerekir. Bir kişi olmaktan ziyade bir dişi olarak öne çıkan bu kadınlar, kendilerine biçilen hayatı sürdürmek zorundadır. Onlar kaderlerine boyun eğerek düzenin devam etmesine sebep olur. Eserde başka örneklerine de yer verilen kumaların kendi konumlarına razı olmaları, törelerden maddi imkânsızlıklara kadar farklı sebeplerden kaynaklanır. Bu hususta Piraye’nin eleştirileri şöyledir:

“Kendimi kimseyle kıyasladığım yok. Ama üzerime getirilen kumayı gönül rahatlığıyla kabullenirsem, üst katımızdaki büyük kumadan ne farkım kalır benim?” “Hamile kalana kadar. Sonra bitecek... Önemli olan, ondan alacağımız çocuk.” “Ne kadar acımasızsınız” diyorum öfkeyle. “Sizin gibi zalimlerin eline düşmüş bir zavallı o... Ekilmeye hazır bir tarla sanki. Tohum atıyorsun, sonra vereceği ürünü alıp yüzüstü bırakıveriyorsun, öyle mi” (Tan, 2018: 345)?

İstanbul’a geldikten sonra rahatsızlanan Piraye, ablasının ısrarıyla doktora gider. Geçirdiği küçük bir operasyon sonucunda kısır olmadığı ortaya çıkar. Eşyalarını toplamak için Diyarbakır’a gelen Piraye, Haşim’in çaresizliğine şahit olur ve onun tatil teklifini kabul eder. İkili, kızları Dicle’yle birlikte Arsuz’da bir otelde konaklar. Bu durum Lamia Hanım tarafından tasvip edilmez. Babasının ölümüyle Piraye, İstanbul’a kesin dönüş yapar. Beş ay sonra Haşim, İstanbul’a geldiğinde Piraye’nin hamile olduğunu görür, üstelik doğacak bebeğin cinsiyeti erkektir. Haşim’in tüm ısrarına rağmen Piraye, tekrar bir araya gelmeyi kabul etmez. Neticede Haşim, Diyarbakır’a geri döner. Romanın son bölümünde Haşim’in intiharının haberi alınır:

“Haşim Ağamı vurmuşlar gelin ablam!” Şhriban’ın yanındaki koltuğa yığılıveriyorum. “Nasıl olmuş? Yaşiyor mu? Anlat...” “Köyde... Hasminin üzerine gitmiş. Şu arazi davası var ya... İşte o! Dur demişler, durmamış... Dur demişler, durmamış... Bile bile gitmiş üstlerine.” “Sonra...” “Vurmuşlar. Dört bir yandan ateş yağdırmışlar üstüne. Silahı yokmuş

ağamın.” Sormaya korktuğum, yanıtını duyduğumda çıldıracağımı düşündüğüm şeyi söylüyor sonunda. “İntihar etti ağam” diyor. “Bile bile gitti ölüme” (Tan, 2018: 378-379)...

Piraye romanının bu şekilde son bulması okuyucuda bir şaşkınlık uyandırabilir. Çünkü Haşim'in intiharında mevzubahis olan “arazi meselesi” romanın dokusunda yer almamıştır. Okur, bu konu hakkında herhangi bir bilgi sahibi değildir. Yöredeki sosyal yapı düşünüldüğünde bunun da töreyle ilgili olma ihtimalinden söz edilebilir.

Erkek çocuk arzusu ve soyun devamı eksenli olarak öne çıkan töre unsurları, romanda birkaç farklı yönüyle de işlenir. Bunlardan biri de namus endişesidir. Diyarbakır'da Artukoğlu konağına hapsolan Piraye, bu boşluğa daha fazla dayanamaz ve Haşim'in gönülsüz teklifiyle muayenehanede çalışmaya başlar. İlk zamanlarda bir sekreter gibi çalışan Piraye, ilerleyen zamanlarda kadın hastaları muayene eder. Bu durum doğrudan geleneklerle ilgilidir. Süregelen algıya göre kadının erkekleri muayene etmesi kabul edilmez. Nitekim Piraye'yi bir erkek hastayı muayene ederken gören Haşim'in tepkisi çok sert olur:

“Elin adamının ağzının içine giriyorsun, sonra da utanmadan, ne yaptım diye soruyorsun.” Birden silkiniveriyorum. Var gücümle iteliyorum üstüme abanmış bedenini. “Unuttun mu?” diyorum. “Doktorum ben! Elin adamı dediğin de hastam.” “Sana o hakla kim verdi? Hem de maske bile takmadan, ağız ağza...” Adım adım krize sürüklendiğini görebiliyorum. Ama bunu önlemek için çaba gösterecek halde değilim. Kırılan onurumun, aşağılanmamın isyanıyla, benim de ondan aşağı kalır yanımda yok. “Senin gibi bir insan doktor olamaz!” diye haykırıyorum. “Demek ki kadın hastalarının üzerine eğildiğinde, farklı şeyler düşünebiliyorsun...” Yeniden geliyor üstüme... “Haşim Ağa'nın karısı erkeklerin ağzına düşüyor, dedirtmem ben!” diye bağıyor. “Senin ağalığın bana sökmüyor” diye haykırıyorum. “Kapındaki yanaşman değilim ben! Ağaysan ağalığımı bil.” Eli havada. Son darbeyi indirmekle geri çekmek arasında bir an duraklıyor. “Vur” diyorum. “Yakışır sana.” Ve... Havada asılı kalmış eli kırbaç gibi, tüm öfkesini boşaltırcasına iniveriyor suratıma (Tan, 2018: 271-272).

Roman kahramanlarının, karakterleriyle çelişen davranışlar sergilemesi, onları esas kahraman olmaktan çıkarır. “*Roman başkişisinin karakterinde kötüleşme görülen yapı, başlangıçta sempaticimizi kazanmış, kendisinden çok şey beklediğimiz bir karakterin, önemli bir kayıp sonucu olarak bizi hayal kırıklığına uğratmasıyla meydana gelir*” (Stevick, 2010: 151). Haşim'in karakteri bu bağlamda olumsuz bir seyir izler. İstanbul'dan Diyarbakır'a gelişle bu olumsuzluk daha aleni bir hâl alır. İlerleyen bölümlerde de Haşim tam bir dönüşüm içerisinde olacaktır. Onun bu tutarsızlığına dair Piraye'nin gözlemleri şöyledir: “*İstanbul'daki Haşim Bey'in, Diyarbakır'da baba evine girmesiyle, ailesinin sözünden çıkmayan, kendi geleceğiyle ilgili konularda bile ağzını açmaktan kaçman, pasif ve silik bir kişiliğe bürünmesi çileden çıkarıyor beni*” (Tan, 2018: 194). Haşim'in pasif ve silik kişiliği, namus endişesiyle birden canlanır ve Piraye şiddet mağduru olur.

Topluluk hâlinde yaşayan insanlar, sosyal normları görmezden gelemeyiz. Birey, bir davranışı yorumlarken değer yargılarını da dikkate alır. Adler, konuya dair şu tespiti yapar: “*Topluluk halinde yaşama ihtiyacı, insanlar arasında bütün*

ilişkileri ayarlamaktadır. İnsanın topluluk hayatı, bireysel hayatından önce gelmektedir” (Adler, 2007: 24-25). Bu keskin ifadelerin, toplumların yapılarına göre esneme ihtimali de mevcuttur. Töre, örf, âdet gibi toplumsal normlar bireyler üzerinde bazen çok büyük bir baskı uygulayabilir. Tahsil görmüş bir hekim olarak Haşim, namus endişesiyle şiddete başvurmuş ve bu bağlamda törenin, düzenin koruyucusu rolünü üstlenmiştir. İlerleyen bölümlerde onun bu konuda yumuşadığı görülür.

Yukarıdaki örnekler, *Piraye* romanında törelerin etkin olduğu hadiseleri ve düzenin koruyucularını gösterir. Bunun yanında satır aralarında da bazı hususlar geçer. Eserde; aile büyüklerinin yanında sevgi gösterisinde bulunmama, ayrı eve çıkmanın hakir görülmesi, doğum ritüelleri, düğün gelenekleri gibi birçok örnek de mevcuttur.

Canan Tan'ın incelenen diğer romanı *Pembe ve Yusuf* da törelerin baskın olduğu bir eserdir. Bu romanda okur, törelerin sert ve acımasız yüzüyle karşı karşıya kalır. Öyle ki Tan bir söyleşisinde “*Pembe ve Yusuf* bugüne kadar yazdığım en sert romanımdı.” ifadesini kullanır (Serçek Biroğlu, 2014). Üç kuşak ötesinden başlayan roman, kahramanların hazin öyküsünü konu edinir.

Bir ölüm ve onunla aynı anda gerçekleşen bir doğum sahnesiyle başlayan romanda, törelere dair ilk unsur olarak erkek çocuk arzusu anlatılır. Servet, vefat eden babası Hamdullah Bey'e erkek bir torun verememenin acısını yaşar. Babasının vefatıyla aynı anda gerçekleşen doğumda yine bir kız çocuğu sahibi olur. Kendisi de tek erkek evlat olan Servet, yine kız doğuran karısı Zehra'yı görmek bile istemez ve nefretini, kızına “Keder” ismini koyarak sürekli kılar: “*Uğursuz karının uğursuz dölü o! Kader değil, KEDER olacak adı! Yatışmış gibiydi. Koyduğu isimle, yaşadığı derin kederin acısını, yüzünü bile görmediği kızıdan çıkarmanın sızılı huzuru vardı üzerinde*” (Tan, 2014: 22)...

Taziye ve doğum ritüelleri, kadınlar ve erkekler tarafından yerine getirilir. Erkek çocuk talebini yerine getiremeyen Zehra, gördüğü muameleyle düzenin kurbanı olur. Esasında o da yaşananları sorgulamayarak kendisini suçlu hisseder. Erkek çocuk doğuramamanın kabahatini yalnızca kendinde görür: “*Taziye evindeki kadınların, kızların siyah yazmayla dolaşmaları âdettendi gerçi. Ama Zehra bu kapkara örtüyü fazlasıyla hak ettiğini düşünüyordu. Bundan sonrasında allı yeşilli fistanlara bürünüp ortalıkta dolanmak haramdı artık ona*” (Tan, 2014: 20)...

Yapılan araştırmalarda kadın ve çocukların, bölgeye özgü sorunları erkeklerden daha fazla yaşadıkları; fakirlik, çaresizlik ve işe yaramazlık duygularının kadınların genel kaderi olduğu; töreler, cinsel istismarlar ve ahlaki yozlaşmanın kadınlar ve çocukların yaşadığı travmayı artırdığı belirtilir (Bilgiç vd., 2012: 24). Romanın henüz başında bu tespitler vuku bulur. Keder, babasından hiçbir zaman sevgi, şefkat görmez. Servet'e göre Hamdullah Bey'in ölümünde küçük Keder'in de payı vardır. Diğer taraftan erkek çocuk doğuramayan Zehra da kabahatlidir. Erkek evlat sahibi olamayan Servet, kuma getirmeye karar verir. Ancak Zehra yine gebe kalır ve bu defa erkek çocuk doğurur. Doğumdan sonra Servet'in tüm ilgisi oğlunun üzerindedir. Kız çocukları ise yok hükmündedir. Nitekim kızları okula göndermek istemez ama sonrasında ilkokulu bitirmelerine ses çıkarmaz. Servet'in bu konudaki fikirleri ise şöyledir: “*Kız kısmını fazla okutmaya gelmezdi. Allamei cihan mı olacaklardı Servet'in başına? Yoksa elin*

itine köpeğine nağme yazıp elini kana mı bulayacaklardı babalarının” (Tan, 2014: 26)?

Erkek çocuk arzusu, *Pembe ve Yusuf* romanında kısa bir süreçte işlenir. Bu romanda kadınlardan ziyade erkeklerin bu tutkusu görülür. Yine de Servet'in annesi Fatma Hanım, erkek çocuk için kuma getirilmesine razı olur. Bu bakımdan o da düzeni devam ettirir. Eserde doğrudan belirtilmese de erkek çocuk arzusunda soyun devamı önemlidir. Bununla beraber, daha önce de belirtildiği gibi, erkek çocukların avantajlı bir yaşam sürmeleri bu tercihte etkilidir. Olayı bir de namus açısından değerlendirmek gerekir. Nitekim ilerleyen bölümlerde bu konuda düzenin koruyucularının erkekler olduğu görülecektir. Namus endişesi taşıyan babalar, kız çocuklarından bir an önce kurtulmak ister. Romanda bu husus şöyle ifade edilir:

Servet'e kalsa ilk isteyene verirdi kızlarını. Kız çocuğunu saklamak mesuliyetli işti, dikkatli olunmazsa bela getirirdi adamın başına. Neler duymuştu Servet... Olmayacak birine gönül verip evden kaçanlar, büyük sözü dinlemeyip ne idüğü belirsiz kapılara gelin gidenler, sonra da kucakında bebese, “olmadı” diyerek gerisingeri baba evine dönenler (Tan, 2014: 27)...

Pembe ve Yusuf romanında zaman, yaklaşık yarım asırlık bir süreyi içerir. Romancı yer yer üç beş yıllık zaman dilimlerini birkaç cümleyle özetleyip hızlı geçişler yapar. Servet'in kızları henüz on beşine varmadan görücüler gelmeye başlar. En büyük kızı Gülistan için gelen görücülere Servet, en küçük kızı Keder'i teklif eder. Müstakbel dünürleri, şaşkınlık içinde kalır. Neticede Keder'in İsmail ile evlilik süreci başlar. Servet ise bir beladan kurtulmuş gibidir. Keder bir çocuk gelin olarak baba evinden ayrılır.

Türkiye'de çocuk gelin oranları birçok gelişmiş ülkeye göre oldukça yüksek bir seviyededir. Konuyla ilgili diğer bir sorun da bunun normal kabul edilmesidir. Bu evlilikler bir suç, hastalık veya insan hakları ihlali olarak görülmediğinden bunları engelleme gereksinimi de duyulmamaktadır (Kaynak Malatyalı, 2014: 35). Geçmişe nazaran daha düşük bir oranda bu tür evlilikler gerçekleşse de sorun tamamıyla çözülmüş değildir. Romanda bu düzeni devam ettiren Servet'tir. Onun aile içerisindeki tahakkümü şöyle açıklanır: “*Çulğına dönmüştü Keder, isyanla dolmuştu yüreği. Haykırabilseydi keşke isyanını, keşke o gücü kendinde bulabilseydi. Bu çatı altında itiraz etmek, karşı gelmek, kurulu düzene başkaldırmak yalnız Keder'in değil, kimsenin haddi değildi. Babası ne söylerse oydu*” (Tan, 2014: 32)!

Kız isteme merasiminden sonra düğün hazırlıkları başlar. Bu romanda da kına gecesinden halay çekmeye kadar birçok gelenek yerine getirilir. İsmail'in tek taraflı yaşadığı gerdek gecesi Keder için bir kâbus olur. İlgili bölümün başlığı, *Kedinin ve Kadının Bacağını İlk Günden Ayıracağını* şeklinde verilir. Bu söz, zıfaf gecesi sonrasında İsmail'in ağzından da söylenir. Esasında sosyal yapıyı ve kadını yorumlamada, zikredilen sözün anlamı açıktır. Fevzi Aksoy'un tespitlerine göre kadına yönelik şiddeti haklı kılan nedenlerden biri de geleneksel kültürdür. “Kadının karnından sıpayı, sırtından sopayı eksik etmeyeceksin.”, “Kızını dövmeyen dizini döver.”, “El oturtmaz ar oturtur.”, “Erkektir sever de döver de.”, “Kadın sopayı kocasına eliyle verir.”, “Kedinin bacağını baştan ayırmak” gibi deyimler, atasözleri ve geleneksel değerler toplumda şiddeti meşrulaştıran örneklerdir. Bu sözler sadece erkeklerin egemenliğini göstermekle kalmayıp,

kadına yönelik baskı ve şiddet öğelerini de meşru kılar (akt. Yılmaz, 2005: 137). Erkek tahakkümü henüz ilk geceden şiddet aracılığıyla İsmail tarafından Keder'e öğretilir. İlerleyen bölümlerde bu daha da artacaktır.

Kaba, hoyrat ve anlayışsız bir kişiliğe sahip olan İsmail, ilk çocuğuna gebe olan Keder'e şiddet uygulamaz. Henüz kendisi çocuk olan Keder, zor bir doğum sonrasında bir erkek çocuk dünyaya getirir. Kurbanlar kesilir, mevlit okutulur. İki yıl sonra ikinci erkek çocuğu da doğar. Bu dönemlerde de İsmail'in, eşine zaman zaman şiddet uyguladığı görülür. İsmail'in evde olmadığı bir zamanda oğlu Nusret sedirden düşer. Eve döndüğünde bunu İsmail'den saklarlar ancak büyük elti Nebile, durumu İsmail'e bildirir ve Keder'in şiddet görmesine sebep olur. Keder'in kendi nezdindeki değerini ve konumunu İsmail şu sözlerle özetler:

Yeniden Keder'e döndü İsmail, ama vurmadı, bu kez de sözleriyle hırpalamaya koyuldu Kederi. "Senin tek işin bu çocuğa bakmak!" diye haykırdı. "Bu evde onun yüzü suyu hürmetine barındığını aklından çıkarma. Hizmetçisisin oğlumun, cariyesisin, kölesisin. Yerini bil, ona göre hareket et" (Tan, 2014: 59).

Yukarıdaki olayda Nebile'nin Keder'i ele vermesi, kadınların hemcinslerine olan tutumlarına olumsuz bir örnektir. Kadınların kadın algısı ve tepkisi feminist yazarların da dikkatini çeker. Virginia Woolf "*Kadınlar kadınlara sert davranırlar. Kadınlar kadınlardan hoşlanmazlar.*" ifadelerini kullanır (Woolf, 2010: 124). Farklı konumlardaki kadınların tahakkümü geleneksel yapıda açıkça görülür. Bir önceki romanda Lamia Hanım bir hanım ağa olarak Piraye'yi baskı altına almaya çalışır. *Pembe ve Yusuf*'ta Nebile, düzen içerisinde kendi konumunu güçlendirme amacıyla Keder'i ihbar eder. Hâlbuki aynı şeyler onun da başına gelebilir. Bu bağlamda o, empati kurmada başarısız olup düzenin yanlışlarını devam ettirmiştir.

Pembe ve Yusuf romanında önemli eşiklerden biri, Keder ve İsmail'in İstanbul'a göç etmesidir. Elindekiyle yetinmeyen, daha büyük hayaller kuran İsmail, bacanağının yardımıyla İstanbul'da bir kahvehane açar ve oğulları Nusret ile Nevzat'la işletmeye başlar. İki çocuk da öğrenimlerine devam etmez. Bu da erkek çocuk talebinin parayla, iş gücüyle ilişkisini gösterir. Oğullarının okumasını isteyen Keder'i İsmail kesin bir dille susturur:

"Okuyup da vezir mi olacaklar başımıza? Nusret ilkokulu bitirdi ya... Yeter! iki yıl sonra da Nevzat... Ellerin kapısına kul köle olacaklarına, babalarının yanında beyler paşalar gibi çalışıp paralarını kazanırlar." Umutlarının yerle bir olduğu andı, karar vermişti tüm dünyası Keder'in. Oğulları... Kahve köşelerinde çırak niyetine çalışacaktı ikisi de. Oysa ne düşler kuruyordu Keder onlar için... Okuyup devlet kapısına memur olacaklarını hayal ederdi hep. Elleri kalem tutacak, yaptıkları işin bir adı olacak, çevrelerinde itibar görecektirdi (Tan, 2014: 117).

Romana isim olan Pembe ve Yusuf, İstanbul'da dünyaya gelir. İki erkek çocuktan sonra doğan Pembe, İsmail'i sevindirmese de Keder'i çok mutlu kılar. Keder'in dert ortağı Fidan Hanım, kız çocuklarına dair bu olumsuz algının yanlış olduğuna ve kızların vefasına dair şu sözleri sarf eder: "...her ana babanın mutlaka bir kız evladı olmalı! Hele babaların... Yarın öbür gün senin hatırını soracak, eline kahveni verecek, dertlerinle dertlenecek, sevincini paylaşacak olan kızıdır! Bu

sözlerimi unutma” (Tan, 2014: 170). Fidan Hanım'ın bu sözlerinin İsmail nezdinde hiçbir hükmü olmaz. O, yine kendi bildiğini okumaya devam eder. Yeni bebek için de bazı ananeler yerine getirilir. Birkaç yıl sonra Keder yine gebe kalır ve üçüncü erkek çocuğu Yusuf'u dünyaya getirir. İki kardeş sıkı bir bağla büyür.

Daha önce de belirtildiği gibi romanda zaman, bazen çok hızlı bir şekilde ilerler. Yusuf'un doğumundan sonraki süreç hızlı bir şekilde geçilir ve Pembe on yedi yaşına gelir. Romanın ana olayı bundan sonra vuku bulur. On yedi yaşındaki Pembe, kendisinden otuz yaş büyük ve beş çocuklu Süleyman'la evlendirilmek istenir. Varlıklı bir damat bulan ve bunu kaçırmak istemeyen İsmail, Keder'e ve Pembe'ye sormadan bu evliliği onaylar. Ancak Pembe'nin görüştüğü başka biri vardır. Mustafa, olaylardan haberdar olunca Pembe'yi istemek için İsmail'e haber gönderir. İsmail ise gelen haberciyi kovar ve eve gelince Pembe'yi ve Keder'i döver:

“Çekil önümden be kadın!” diye haykırarak elinin tersiyle karısını ittiği gibi Pembe'nin odasına daldı İsmail. Karyolanın köşesine ilişmiş Pembe'nin saçlarını parmaklarına doladı. “Katil mi edeceksin beni kaltak!” diye bağırarak okkalı bir tokat aşketti suratına... “Kızı orda burda elin herifleriyle oynuyor dedirmem kendime ben!” derken tekme tokat, var gücüyle hırpalamaya başladı Pembe'yi... Yeni hedefi Kederin suratına sağlı sollu tokatlar indirirken, “Hep senin başının altından çıkıyor!” diye bas bas bağırıyordu (Tan, 2014: 207).

Romanın sonraki bölümünde Pembe'yi istemeye gelirler. Babası yaşındaki Süleyman Efendi'yle Pembe'nin söz merasimi yapılır. Törende kendisine biçilen rolü en iyi şekilde oynayan Pembe, sonrasında kaderine razı olmaz ve düzene karşı çıkarak evden kaçır. Ama aradığı saadeti Mustafa'nın yanında bulamaz. Çünkü kaynanası Nermin Hanım resmi nikâh kıydırmaz ve Mustafa da herhangi bir girişimde bulunmaz. Sonrasında kaynana, oğlunu başka biriyle nikâhlamak ister. Neticede mevcut şartlara tahammül edemeyen Pembe, babaevine bebeğiyle geri döner. İsmail onlara hakaretler eder, yine de Pembe ve Umut'un tavan arasında kalmalarına ses çıkarmaz.

Romanın son bölümünde namus endişesi ve yaptırımı ele alınır. Yapılan araştırmalarda din, cinsiyetçilik ve ataerkilliğin bir araya gelmesiyle, bireylerin kadın bedenini ve cinselliğini daha fazla kontrol etme isteğinin tetiklenebildiği tespit edilir. Namusun “sözde” kirletilmesi, bireyin ve ailenin sosyal imajını zedeler. Kadınların cezalandırılmasıyla toplum gözünde kaybedilen imaj yeniden kazanılabilir (Sakallı Uğurlu ve Akbaş, 2013: 88). Bu tespitlerin yanında bir de törelerin gücü söz konusudur. Yörede, dinle ve evrensel ahlaki/etik kurullarla çelişen pek çok töre ve örfün, bölgede din olarak algılandığı veya dinin önüne geçtiği görülür (Bilgiç vd., 2012: 43). Romanda da Pembe'nin ailesi için “*hayatının merkezine töreyi oturmuş Güneydoğulu geleneksel bir aile*” ifadesi kullanılır (Tan, 2014: 236). Böyle bir toplumsal yapıya mensup olan İsmail, oğullarıyla birlikte Pembe'nin akıbetine karar vermek üzere toplantılar yapar. Çevreden yükselen dedikodularla iyice sinirlenen İsmail, karar alma sürecini hızlandırır.

Kadınlardan daha ziyade erkeklerin son kararı verdiği namus konusunda düzenin koruyucuları babalar, kardeşlerdir. İsmail, Nevzat ve Nusret bir olup Pembe'nin öldürülmesi gerektiğini belirtirler. İki ağabeyine ve babasına karşı

Yusuf, çok sevdiği ablasını kurtarma teşebbüsünde bulunarak düzeni devam ettirmek istemez. Ancak kesin karar verilmiştir, Pembe'nin öldürülmesi şarttır, bu sayede aile kaybettiği itibarı kazanacaktır.

Yapılan araştırmalarda namus kavramının yoksullukla paralel olduğu belirtilir. Erkek faillerin ve kadın mağdurların ortak özelliği, çoğunun yoksul olmasıdır (Sever ve Yurdakul, 2001: 986). İsmail, Nevzat ve Nusret İstanbul'da kendi düzenlerini kurmuş ve gittikçe daha iyi şartlara ulaşmıştır. Nitekim olayın en başında rahatlarını bozmamak, başlarına iş almamak amacıyla Pembe'nin evden kaçmasını sineye çekerler. Ailenin erkek fertleri içerisinde en küçük olan ve sorumluluk sahibi olmayan Yusuf, Pembe'yi öldürmekle görevlendirilir. Her ne kadar düzene karşı çıkıp itiraz etse de infaz görevi ona verilir. Onu ikna etmek için çeşitli vaatlerde bulunulur:

“Zırlamayı bırak!” dedi Nusret. “Kes sesini de beni iyi dinle... Dört erkeğiz şurada. Bu yaşında babama düşmez bu iş. Nevzat'la ben desen, evli barklı adamlarız. Geride çoluk çocuk... Yaşımız belli, taammüden cinayete girer, cezamız ağır olur. Sense on sekizine girmedi daha. Az bir cezayla kurtarırısın.” “Cezanı çekip çıktığında işin hazır olacak” diye araya girdi İsmail. “Ağabeylerinin dükkânı var, seninki de hazır. Kahveyi sana bırakır bir köşeye çekilirim ben” (Tan, 2014: 231).

Yusuf, kendisine verilen görevi bir türlü yerine getiremez. Kendi zihninde çözümler aramaya çalışır. Son günlerde ablası Pembe'yle daha çok zaman geçirir. Pembe her şeyin farkına varır ve infaz görevinin Yusuf'a verildiğine emin olur. O, çok sevdiği kardeşinin cinayet işlememesi, hapse girmemesi ve sonraki hayatında vicdan azabı çekmemesi için intihara karar verir.

Kadın intiharlarının bir kısmının, bir intihar vakasından ziyade bir cinayet olarak kabul edilmesi gerekir. Nitekim Yıldız'ın tespitlerine göre bazı bölgelerde artan kadın intiharlarının, genel olarak töre baskısıyla irtibatlı olarak ele alınması gereği ortaya çıktığından bu tür intiharların, cinayet olarak nitelendirilmesi söz konusudur (Yıldız, 2008: 228). Romanda Pembe'nin durumu da buna örnektir. O, mevcut düzene karşı direnmiş fakat bunda başarılı olamamıştır ve nihayetinde kardeşi Yusuf'un geleceği için kendi canını kıymıştır.

SONUÇ

Canan Tan'ın incelenen romanlarında töreler olumlu yönlerinden ziyade ceza ve şiddet veçheleriyle ön plana çıkar. İki romanda da kurgusal yapı, bu doğrultuda ilerler. *Piraye*'de erkek çocuk arzusu, romandaki temel problemken *Pembe ve Yusuf*'ta namus endişesi ve bunun sonuçları ele alınır. Her iki eserde de kuma getirme, çok eşlilik, kadına şiddet, zorla evlilik, ötekileştirme, sosyal baskı gibi unsurlar ikincil sorunlar olarak yer edinir.

Piraye romanında erkek çocuk arzusu, soyun devamı amacıyla gündeme getirilir. Romandaki erkek kahramanlardan ziyade bir hanım ağa olan Lamia Hanım, bu talebi dillendirir. O, bu konuda törelerin koruyucusu, uygulayıcısı ve takipçisidir. Öncelikle gelini *Piraye*'nin çocuk doğurması için ona baskı yapar. İlk çocuğun kız olmasıyla amacına ulaşamayan Lamia Hanım, erkek çocuk için tekrar baskı yapar. Onun bu arzusu kesinkes yerine getirilmelidir. Öyle ki ikinci çocuk

olmayınca kuma getirir ve Piraye'nin eşinden ayrı yaşamasına sebep olur. Romanın sonunda oğlu Haşim'in ölümünde dolaylı olarak onun da etkisi vardır.

Pembe ve Yusuf romanı, namus konusunda törelerin ceza yönünü açıkça ortaya koyar. Törelere göre namus hususunda yapılan hatanın bedeli ölümdür. Bu konuda sadece kadınların değil aynı zamanda erkeklerin de mağduriyeti söz konusudur. Romanda intihara mecbur edilen Pembe kadının, kardeşini öldürmek zorunda bırakılan Yusuf da erkeğin mağduriyetini gösterir. Namus konusunda törenin uygulayıcıları erkeklerdir. Yusuf'un babası ve kardeşleri ondan Pembe'yi öldürmesini ister ancak o, düzene direnerek bu talebi yerine getirmez. Bir anne olarak, yaşananlara müdahale edemeyen Keder, düzenin kadınları nasıl çaresiz bıraktığının ispatıdır.

Pembe ve Yusuf romanında Keder'in hazin yaşam serüveni, düzen içerisinde bir kadının bebeklikten yaşlılığa kadar ne tür zorluklarla karşı karşıya kaldığını gösterir. İstenmeyen bir gelinin istenmeyen kızı olarak dünyaya gelen Keder, çocuk gelin olarak evlenir, eşinden şiddet görür ve sonunda kızının intiharına şahit olur.

Yazar, her iki eserlerinde de törelerin süregelen yanlış yönlerini eleştirir. Mevcut düzende, ötekileştirilmekten öldürülmeye kadar birçok mağduriyet, roman kahramanlarından hareketle okura anlatılır. Bu bağlamda iki romanın da birer sosyal eleştiri niteliğinde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred (2007). *İnsan Tabiatını Tanıma* (Çev. Ayda Yörükân), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Akbaba, Zeynep Burcu (2008), "Töre, Namus ve Töre Saikiyle Kasten Öldürme", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S: 75, s.: 333-351.

Ali, K. Kâmil ve Öğüt, Salim (1993). "Çok Evlilik", *İslâm Ansiklopedisi*, C: 8, s.: 365-369, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Arda, Erhan vd. (2003). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Bilgiç, M. Sadi vd. (2012). *Türkiye'de Kürtler ve Toplumsal Algılar*, İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Budak, Selçuk. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Kabaklı, Ahmet (1997). *Türk Edebiyatı*, C: 5, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Kaplan, Ramazan (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kaynak Malatyalı, Meryem (2014). "Türkiye'de 'Çocuk Gelin' Sorunu", *Nesne*, S: 2 (3), s.: 27-38.

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Menteşavili, A. M. (2004). *Dünden Bugüne Kürtler* (Çev. Ayşe Hacıhasanoğlu). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Nişanyan, Sevan (2012). *Sözlerin Soyağacı*, İstanbul: Everest Yayınları.

Oktar, Tiğince (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*. Eskişehir: Bilim Teknik Yayınevi.

Sakallı Uğurlu, Nuray ve Akbaş Gülçin (2013), “Namus Kültürlerinde ‘Namus’ ve ‘Namus Adına Kadına Şiddet’: Sosyal Psikolojik Açıklamalar”, *Türk Psikoloji Yazıları*, S: 16 (32), s.: 76-91.

Serçek Biroğlu, Müge (2014). “Hayatımın En Sert Romanı”, www.hurriyet.com.tr, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/hayatimin-en-sert-romani-27570760> (E.T. 27/12/2018)

Sever, Aysan ve Yurdakul, Gökçeççek (2001), “Culture of Honor, Culture of Change a Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey”, *Violence Against Women*, S: 7/9, s.: 964-998.

Sınar Uğurlu, Alev (2017). “Canan Tan’ın Kaleminden Kelepçeli Kadınlar”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 18, S: 32, s.: 103-129.

Stevick, Philip (2010). *Roman Teorisi* (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.

Tan, Canan (2014). *Pembe ve Yusuf*, İstanbul: Doğan Kitap.

Tan, Canan (2018). *Piraye*, İstanbul: Doğan Kitap.

TDK (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

Woolf, Virginia (2010). *Kendine Ait Bir Oda* (Çev. Suğra Öncü), İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, M. Cengiz (2008). “Türkiye’de Töre Baskısına Bağlı İntiharlar ve Töre Cinayetleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:16, s.: 209-231.

Yılmaz Ayfer (2005). “Türk Romanında Aile İçi Şiddet Teması”, *Türkbilig*, S: 10, s.: 131-149.

Yurtbaşı, Metin (2013). *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul: Sartonet Yayınları.